

REFLECȚII TEOLOGICE ASUPRA LIBERTĂȚII UMANE ȘI A LIBERTĂȚII ȘI INTEGRITĂȚII DE CONȘTIINȚĂ

Drd. Moise VRĂJITOR

*Universitatea București
moise73_tm@yahoo.com*

Abstract: Theological Reflections on Human Freedom and Freedom and Integrity of Conscience

Theological reflections on human freedom and freedom and integrity of conscience highlight the connection between God and man. Whether he wants the relationship with God or rejects His intervention in personal life, man remains bound to God through the freedom he receives as a gift and as a right, through creation. As long as God is perceived as the Creator, man can claim his freedom. At the moment of denying creation and the status of Creator of God, human freedom becomes a social choice, and freedom and integrity of conscience cannot be manifested in sensitive areas of social life, such as religion or faith. This aspect can be identified in countries with a totalitarian system, in which human freedom is missinterpreted. But, regardless of the social paradigms, intended to acknowledge or annihilate the freedom of man, it remains an ontological fact, through creation, for which man fights and which highlights the existence of a connection between man and his Creator.

Keywords: *human freedom, integrity, conscience, ethical conduct, responsibility*

Introducere

Discuțiile și încercările de armonizare a înțelegerii conceptelor de libertate și libertate și integritate de conștiință sunt interminabile, mai ales că filtrul prin care sunt trecute este reprezentat de forțele care conduc societatea. Astfel, libertatea umană și libertatea și integritatea de conștiință sunt interpretate în funcție de mediul politic, de noile paradigme

sociale sau chiar în funcție de mediul religios. Însă, dincolo de toate aceste particularități, libertatea umană reprezintă suma capacităților omului de a acționa fără bariere în orice context, fără a atenta însă la libertatea altora. Barbu consideră că există o accepțiune generală a definiții libertății, care face referire la aptitudinile și capacitățile oamenilor de a acționa nestingheriți, fără bariere de orice fel, însă, fără a restrânge, limita sau a îngrați drepturile celorlalți. Ca urmare, consideră autorul, libertatea oferă posibilitatea valorificării tuturor însușirilor, atributelor, intereselor și aspirațiilor legitime și raționale ale ființei umane.¹

De asemenea libertatea și integritatea de conștiință ar putea fi înțeleasă ca posibilitatea oferită omului de a acționa în baza unor prescripții morale și etice. Omul, consideră Stinghe, fiind singurul agent etic în lume, are în el însuși capacitatea de a pune în valoare și de a dezvolta toate acele caracteristici necesare formării acelei unități morale, care constituie baza etică în celelalte domenii existențiale.²

Încercând o explicare a fenomenului libertății dintr-o perspectivă diferită de cea religioasă, Stănescu vede libertatea ca ceva realizabil pe fundalul educației continue. Autorul face următoarele afirmații:

Omul, prin natura sa, este liber. Libertatea, în sine, derivă din însăși condiția umană și este o formă de perfecționare continuă a ființei umane, este conștiința de sine a omului. Numai atunci când omul consideră că are conștiința deplină de sine, când crede că se cunoaște perfect, când este împăcat cu sine și prin aceasta cu lumea, abia atunci el se consideră liber. Libertatea, prin urmare nu este un dat, ea trebuie câștigată prin luptă asiduă cu viața, cu lumea și cu sine pe fondul educației continue.³

Fără a nega clarificările oferite de psihologie, sociologie, educație sau de orice altă ramură a științei asupra interpretării fenomenului libertății umane și a libertății și integrității de conștiință, cercetarea de față presupune o incursiune în perimetrul reflecțiilor teologice asupra acestui subiect. Demersul are la bază convingerea că libertatea are de-a face cu Dumnezeu, toate celelalte, educația, respectul etc., fiind inferioare în procesul construirii libertății umane.

1 Silviu Gabriel BARBU, *Dimensiunea constituțională a libertății individuale*, Editura Hamangiu, București, 2011, p. 16.

2 Ioan STINGHE, „Idea unității naționale, libertatea de conștiință și principiile societății democratice”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Nr. 2, 2018, pp. 165-176, aici 168.

3 V. STĂNESCU, *Globalizarea spre o nouă treaptă de civilizație*, Eikon, Cluj, 2009, p. 300.

Însă înainte de discuțiile propuse, s-ar impune o clarificare referitoare la libertate. Teologia creștină propune abordarea libertății din, cel puțin, două perspective. Una are de-a face cu faptul că omul se naște în păcat, fiind astfel lipsit de libertate, pentru obținerea căreia trebuie să se pocăiască și să accepte jertfa lui Hristos. A doua dimensiune are de-a face cu ideea de libertate ca un dar omului prin creație și pe care îl poate folosi pentru a se apropia sau a rămâne departe de Dumnezeu. Cu alte cuvinte, libertatea din al doilea caz, este oferită pentru ca omul să poată rezolva problema libertății din primul caz. Cercetarea de față se ocupă de problematica libertății din cea de-a doua perspectivă.

Libertatea umană ca dar al lui Dumnezeu

Din perspectiva teologiei discuția despre libertatea omului conduce în mod invariabil către Dumnezeu Creatorul. Se caută răspuns la întrebarea legată de ceea ce Dumnezeu, în calitate de Creator, a pus în om. Este libertatea umană ceva prezent în om prin creație? Teologia spune, iar considerațiile pe temă, exprimate de diverși teologi, confirmă răspunsul.

Discutând despre libertate ca un dar al lui Dumnezeu, ca un dar ontologic, consideră Jefferson, libertatea este darul suprem pe care Dumnezeu l-a dat omului.⁴ Această exprimare „darul suprem” poate fi interpretată ca o metaforă, deoarece în concepția teologică, jertfa lui Hristos este darul suprem oferit oamenilor. Exprimarea lui Jefferson nu atentează la poziția lui Hristos în teologia creștină, ci scoate în evidență importanța libertății pentru om, afirmând clar că aceasta depinde de Dumnezeu, iar El, în calitate de Creator, a creat ființe libere. Omul devine astfel depozitarul libertății a cărei sursă este Dumnezeu, sau așa cum spune Evdokimov, pentru că este creat după „chipul lui Dumnezeu”, omul se transformă într-o teologie vie, în „locaș teologic” prin excelență.⁵

În aceeași notă Sfântul Irineu de Lyon, citat de Belea, consideră că libertatea este un dar de mare preț primit de om în momentul nașterii. Cuvintele lui sunt edificatoare în acest sens: „Omul este înzestrat cu rațiune și, în acest fel, se aseamănă cu Dumnezeu, creat liber în arbitraritatea

4 Th. JEFFERSON, *The Life and selected Writing of Thomas Jefferson*, A. KOCH, W. PADEN (eds.), Modern Library, new York, 1972, p. 311.

5 Paul EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, Irineu Ioan POPA (trad.), Editura IBMBOR, București, 1996, p 62.

și puterea sa”.⁶ Astfel, Irineu accentuează asemănarea omului cu Creatorul tocmai prin această libertate de care are parte încă de la concepere, de care beneficiază pe toată perioada vieții și de care nu poate fi lipsit în nici o împrejurare.

Însă Livi oferă o explicație și mai clarificatoare prin modul în care înțelege libertatea. În perspectiva lui, libertatea nu este doar un dar suprem oferit omului, ci are o dimensiune duală. În primul rând, libertatea este cel mai nobil titlu cu care omul este înzestrat, iar, în al doilea rând, libertatea este primul drept al ființei umane, sacru și inviolabil.⁷ Această dualitate oferă autoritate, deoarece libertatea este un titlu, dar în același timp reclamă respectul pentru om, deoarece libertatea este un drept al omului. Acesta nu poate fi anihilat, deoarece este dobândit ontologic, prin creație. Acest ethos al creației este oglindit și de Stăniloae, în concepția căruia, libertatea este semnul supremei iubiri, pe care Dumnezeu a acordat-o omului.⁸ Bineînțeles că libertatea ca „suprema iubire” nu atacă poziția lui Hristos în teologie, ci mai degrabă indică spre posibilitatea fiecărui om de a respinge sau accepta oferta mântuirii. Aici, Frankfort observă că în perimetrul scrierilor Vechiului Testament, este prezentat tiparul omului înzestrat cu posibilitatea de a refuza porunca lui Dumnezeu și de a-și croi propriul destin existențial: „în Vechiul Testament întâlnim un om înzestrat cu o nouă formă de libertate și o nouă povară a responsabilității.”⁹ Astfel, omul este înzestrat cu libertate și împovărat cu responsabilitate, această sinteză libertate – responsabilitate fiind întâlnită doar în concepția biblică despre om.

Libertatea ca sursă a conduitei morale și a ascultării de Dumnezeu

În abordarea lui Sirat, liberul arbitru acordat omului la Creație este sursa conduitei morale. Pentru evrei, notează autorul, libertatea reprezintă un

6 Simion BELEA, „De la libertatea de conștiință la obiecția de conștiință ca drept al omului. Aspecte generale”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Vol. 7, nr. 2, Éditions IARSIC, Les Arcs, 2019, pp.79-93, aici p. 80.

7 Antonio LIVI, *La filosofia e la sua storia. La filosofia moderna*, vol. II, Dante Alighieri, Roma, 1996, p. 464.

8 Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, Editura IBMBOR, București, 1996, p. 282.

9 Henri FRANKFORT, *Before Philosophy: The Intellectual Adventure of Ancient Man*, Penguin Books, Baltimore, 1961, p. 245.

factor fundamental și nenegociabil, condiționat oarecum de prescripția biblică din Deuteronom, „Alege viața, ca să trăiești” (Deuteronom 30:19). Tocmai acest proces de alegere a vieții implică libertatea omului, însă ea trebuie înțeleasă prin libertatea de alegere oferită lui Adam, consideră autorul.¹⁰

Chiar dacă a experimentat înstrăinarea de Dumnezeu, omul nu și-a pierdut libertatea, ci așa cum consideră Rusu, omul a fost creat cu voință liberă, pe care Dumnezeu o respectă chiar și după căderea în păcat.¹¹ Din această cauză, libertatea de alegere oferită lui Adam devine perimetrul în care acesta și-ar fi putut desfășura existența. Însă, din cauza căderii, libertatea de alegere avută în Eden devine un țel pe care omul caută a-l atinge. Însă, chiar dacă se menține în discuție ideea prezenței lui Dumnezeu, observă Dobrin, punctul de plecare este stabilit în abilitatea omului de a alege.¹² Aici intervine o problematică de fond, generată de moralitatea alegerilor făcute de fiecare individ.

Însă libertatea nu poate fi înțeleasă ca sursă a ordinii etice, deoarece nu există prin sine, ci este oferită. Ca urmare, acceptarea acestei noțiuni se poate face doar în măsura în care este înțeleasă sursa acesteia, care este Dumnezeu. Astfel, Creatorul este sursa libertății, iar aceasta devine sursa eticii și a moralității umane. Conceptul sună bine, însă necesită o înțelegere profundă a legăturii inseparabile Dumnezeu – libertate. Libertatea nu există în afara lui Dumnezeu, iar certitudinea existenței Lui face ca libertatea, oferită de El, să asigure perimetrul în care omul poate manifesta atitudinii morale. În afara libertății oferite de Dumnezeu, omul nu ar avea standarde morale, ci ar acționa instinctiv, ca animalele, iar normele etice comportamentale ar fi înlocuite cu acțiuni lipsite de sens sau periculoase chiar.

Omul este legat de Creatorul său, observă Dancak, relația cu Dumnezeu, fiind o dependența manifestată în libertate, dar printr-o formă de ascultare. Omul are nevoie de ascultarea de Dumnezeu, aceasta fiind, în opinia autorului, un complement propriu care îi permite să înțeleagă

10 Rene-Samuel SIRAT, Martine LEMALET, *Tandrețea lui Dumnezeu*, Editura Hasefer, București, 2003, p. 51.

11 Ieremia RUSU, „Human Free Will and Divine Sovereignty: A biblical Perspective”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Vol. 2, Nr. 1, Editions IARSIC, Les Arcs, 2014, pp. 517-531.

12 Emanuel DOBRIN, „Demnitatea umană, condiție a existenței umane sau construct social”, în *Jurnalul Libertății de conștiință*, Vol. 7, Nr.2, Editions IARSIC, Les Arcs, 2019, pp. 157-171,

că el, omul, nu este Dumnezeu, dar că depinde de Dumnezeu. Astfel, legea ascultării este adânc întipărită în inima și conștiința omului, fiind posibilă doar în libertate, făcând astfel din om o ființă autonomă.¹³ Ca exemplu particular, consideră Sirat, poate fi luat cazul națiunii iudaice, care, a acceptat, în deplină libertate, Decalogul și celelalte legi suplimentare, acceptând astfel, ca în ascultare de Dumnezeu, să devină națiunea prin care întreaga omenire să beneficieze de iertarea și binecuvântarea lui Dumnezeu.¹⁴ Astfel, existența libertății este condiționată de existența legii, iar omul experimentează libertatea doar în măsura în care se supune legii divine.

Și Stăniloae observă legătura dintre libertate și responsabilitate, prezentând-o astfel: „Nu se poate vorbi despre libertate fără să se vorbească despre responsabilitate. Dacă omul n-ar fi liber, n-ar fi responsabil. Iar dacă n-ar fi o ființă responsabilă, n-ar fi dotat cu libertate.¹⁵ Folosind un artificiu verbal se poate afirma că omul este liber, dar că poartă, în libertate, responsabilitatea ascultării de Dumnezeu. Libertatea generează responsabilitate, în timp ce asumarea responsabilității indică spre existența libertății. Dacă lucrurile sunt interpretate în spirit creștin, cuvintele lui Ioan „veți cunoaște adevărul și Adevărul vă va face slobozi” (Ioan 8:32) indică spre experimentarea libertății doar în măsura asumării responsabilității cunoașterii adevărului, adică a lui Hristos.

Libertatea ca putere de acțiune

Potrivit „Catehismului Bisericii catolice”, libertatea este puterea de a acționa sau nu, de a realiza din inițiativă proprie diferite acțiuni, de a face în mod deliberat ceva. Această putere, numită libertate, este ancorată în rațiune și voință și caracterizează toate acțiunile umane, fiind înrudită cu binele, deoarece măsura în care omul face bine, este măsura libertății lui. Cu cât face mai mult bine, cu atât devine mai liber.¹⁶

13 Pavol DANCÁK, „Christian Thinking in Secular Context”, in *Philosophy and Canon Law*, vol. 2, 2016, pp. 9-19, Central and Eastern European Online Library, Poland, 2016, aici p.14, la <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=542576>, accesat la 29 iulie 2020.

14 SIRAT, *Tandrețea*, p. 53.

15 Dumitru STĂNILOAE, *Chipul Nemuritor al lui Dumnezeu*, vol. I, Ed. Cristal, București, 1995, p. 502, la <https://www.scribd.com/document/37923025/Dumitru-Staniloae-chipul-Nemuritor-a-Lui-Dumnezeu>, accesat la 28 iulie 2020.

16 *Catehismul Bisericii Catolice. Compendiu*, Mihai Pătrașcu și Surorile Benedictine (trad.), Editura Presa Bună, Iași, 2005, pp. 114-115.

„Binele este unul singur” (Matei 19:17), afirmă Mântuitorul, după când discuția spre o dependență de Dumnezeu care nu a rezonat cu așteptările tânărului care-și dorea viața veșnică. Însă explicația lui Hristos arată că binele suprem este debarasarea de mentalitatea materialistă și urmarea Lui. Aici începe omul să pășească spre adevărata libertate, iar cu cât face mai mult bine, adică cu cât mai mult îl urmează pe Hristos, se simte mai liber. În acest sens, creștinismul biblic, ca expresie a libertății, notează Dobrin, este singura opțiune viabilă pentru viața omului; se arată, nu prin afirmare, ci prin experiență personală.¹⁷ Însă când e vorba de raportarea orizontală om – om, Moo atrage atenția în asupra unei afișări ostentative a libertății personale în privința unei anumite chestiuni particulare, care poate jigni atât de profund pe cineva până în punctul în care acel cineva decide să renunțe la credință.¹⁸ Din această cauză, libertatea supremă înseamnă experiența urmării lui Hristos.

Discutând tot despre libertate ca putere de acțiune, aceasta presupune a acționa în baza unor decizii morale, a unor principii care reflectă puterea, nu prin forță, ci, prin atitudine. Dar, notează Rotaru, deciziile morale se iau în deplină cunoștință de cauză, ceea ce implică existența unui set de valori referitoare la viața omului.¹⁹ Doar că, în fiecare situație, aceste valori sunt determinate de credințe, iar aceste credințe există sub forma unor doctrine. Astfel, doctrina creștină oferă un cadru fundamental pentru viața creștină.²⁰ Într-o astfel de abordare, doctrina creștină ar putea fi percepută ca libertatea pe care omul o are la dispoziție, sau ca baza deciziilor morale, în timp ce viața creștină ar putea fi înțeleasă ca puterea de acțiune. Nu există o libertate mai expresivă decât aceea de a acționa liber în numele libertății.

Astfel, din perspectiva teologiei creștine, libertatea este un drept fundamental oferit omului prin creație. În raport cu Creatorul, libertatea

17 Emanuel DOBRIN, „Individualism and religious secularism in the context of religious liberty and of conscience in the public mentality”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Nr.5, 2016, Editions IARSIC, Les Arcs, pp. 649-664, aici p.660.

18 Douglas J. MOO, *Romans, NIV Application Commentary*, Zondervan, Grand Rapids, 2000, p. 468.

19 Ioan Gheorghe ROTARU, „Plea for Human Dignity”, *Scientia Moralitas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Moralitas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, Vol. 1, 2016, pp. 29-43.

20 Ioan Gheorghe ROTARU, „Natura și scopul Legii Morale a celor sfinte Zece Porunci”, în *Păstorul ortodox*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2015, pp. 318-322.

este darul Acestuia, dar de care, ontologic, are parte fiecare om. Dar pentru că fiecare dar presupune responsabilitate, libertatea reclamă o conduită morală și mai ales implică responsabilitatea acceptării soluției mântuitoare a lui Dumnezeu. Puterea de a acționa înseamnă posibilitatea așezării omului în spațiul faptelor credinței și pe urmele lui Hristos.

În abordarea problematicii conștiinței, analiști, mai ales filozofii se găsesc în imposibilitatea explicării acesteia, astfel că orice definiție este incompletă. Poziția este observată și de Wadell, care menționează că filosofia, în mod special partea axată pe analiza mentalului, prezintă problema conștiinței ca marele mister în față căruia se află toți gânditorii secolului XXI.²¹ Cu alte cuvinte, actuala elită filosofică nu găsește explicația potrivită pentru ceea ce are fiecare om – conștiința! Un lucru e cert, și anume că libertatea de conștiință, afirmă Rotaru, face parte din drepturile naturale ale omului.²²

Ca urmare, o scurtă reflecție asupra unor poziții biblice referitoare la conștiință ar putea clarifica această dilemă.

Integritatea de conștiință ca „frica de Domnul” și „cuget”

În abordarea terminologică a lui Schulweiss, nu există niciun termen biblic ebraic care să traducă termenul „conștiință”. Din această cauză, ceea ce propune el, este ca terminologia „conștiință” să fie tradusă prin „frica de Dumnezeu” (*yirat Elohim*).²³ Autorul emite această pretenție, deoarece în percepția lui, expresia „frica de Domnul” se apropie cel mai mult de ceea ce este conștiința. Exemplele aduse sunt moașele egiptenilor, Șifra și Pua (Exodul 1:17), despre care se spune că n-au omorât copii evreilor din cauză că se temeau de Domnul. Se prea poate că acest act de cruzime să fi marcat negative viețile lor, astfel că aceste femei au acționat în baza conștiinței lor, care s-a manifestat ca „frica de Domnul”. Terminologia mai este întâlnită și în Leviticul 19:14, text în care se cere „frica de Domnul” în contextual raportării la o anumită clasă socială.

21 Paul WADELL, *Happiness and the Christian Moral Life: An Introduction to Christian Moral Ethics*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2007, p.187.

22 Ioan Gheorghe ROTARU, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp. 595-608.

23 Harold M. SCHULWEISS, *Conscience: The duty to obey and the duty to disobey*, Jewish Lights Publishing, Woodstock – Vermont, 2008, p. 54.

În analiza Noului Testament, termenul conștiință este exprimat prin termenul grecesc „syneidesis”, tradus în limba română prin „cuget” și apare de două ori în Faptele Apostolilor (Faptele apostolilor 23:1; 24:16), de douăzeci de ori în epistolele pauline (Romani 2:15; 9:1; 13:5; 1 Corinteni 8:7,10,12; 10:25-29; 2 Corinteni 1:12; 4:2; 5,11; 1 Timotei 1:5, 19; 3:9; 4:2; 2 Timotei 1:3), de cinci ori în scrisoarea către Evrei (Evrei 9:9,14; 10:2,22; 13:18) și de trei ori în prima epistolă a lui Petru (1 Petru 2:19; 3:16,21). Apostolul Pavel își exprimă integritatea de conștiință folosind următoarele terminologii: curăția conștiinței sau a cugetului (Faptele apostolilor 23:1; 24:16; 2 Timotei 1:3), cuget sau conștiință luminat de Duhul Sfânt (Romani 9:1), mărturia cugetului sau a conștiinței legată de sfințenia vieții (2 Corinteni 1:12).

Conștiința ca și capacitate interioară oferită de Creator

În discuția despre ce este conștiința, Meadors o definește ca un aspect al conștiinței de sine care produce durerea sau plăcerea pe care o simte omul în timp ce reflectă la normele și valorile recunoscute și aplicate. Pentru el, conștiința nu este o voce exterioară, de afară, ci mai degrabă o capacitate interioară pe care Creatorul a oferit-o oamenilor pentru a se autocritica, un mijloc de reținere morală pentru om.²⁴

Aspectul evidențiat de Meadors pune pe tapet posibilitatea autoanalizei. Având Scriptura ca reper, precum și în baza revelației interioare, fiecare om este capabil în a-și motiva conștiința la o analiză a sinelui. De exemplu, în textul din Romani 2:15, apostolul Pavel discută despre cugetul care se învinovățește sau se dezvinovățește ca urmare a modului de raportare la lucrarea Legii lui Dumnezeu. Întrucât e o acțiune interioară, conștiința poate fi înțeleasă ca o capacitate așezată de Creator în om, pentru a reflecta și evidenția autenticitatea lucrărilor Lui. În plus conștiința se constituie într-un filtru de neapărată trebuință în evaluarea capacităților personale, precum și într-o măsură de abținere verbală.

Însă, consideră Schulweiss, conștiința se afișează ca o înțelepciune a cărei origine și practică sunt extrem de încurcate și, în același timp, extrem de prețioase. Ca origine, Schulweiss așează conștiința în izvorul evreiesc al dreptului, eticii și teologici. Pentru el, e mai ușor să exemplifice

24 Gary T. MEADORS, „Conscience”, in *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*, Walter A. ELWELL (ed.), Baker, Grand Rapids, 1996, 115.

conștiința decât să o explice, astfel că imaginile biblice descrise, sunt menite a clarifica înțelegerea terminologiei conștiinței. În opinia lui, evreii au inventat termenul *matzpun*, pentru conștiință. Termenul este derivat din alt termen *tzafun*, cu însemnătatea de „ascuns”. Imaginea este integrată în sărbătoarea Paștelui evreiesc, care presupunea căutarea *matzah*-ului rupt anterior. Însă, ruperea *matzah*-ului, căutarea *matzah*-ului ascuns și mâncarea aceluia *matzah* la sfârșitul mesei nu avea benedicții sau cântări, Toate trebuiau făcute în tăcere. Dar evreii au mai inventat și termenul *matzpen* însemnând „busolă”, termen derivat din aceeași rădăcină ca și „ascuns”. Astfel, homiletic vorbind, consideră autorul, conștiința poate fi înțeleasă ca busola interioară ascunsă care ghidează viețile noastre.²⁵

Libertatea și integritatea culturii conștiinței

În perimetrul culturii iudaice, observă Schulweiss, respectul profund acordat curajului conștiinței, creează în om o sensibilitate semnificativ diferită de concepția convențională a credinciosului religios. În timp ce acesta stă pasiv, ascuns și tremurând în fața lui Dumnezeu și a Scripturii, în cultura evreiască, conștiința introduce un temperament religios activ și inițiator și o relație colegială între discipolul observant și autorul legii.²⁶

Analizând viața lui Moise, Schulweis observă că pentru Moise, conștiința este intermediarul dintre Dumnezeu și Israel. În această concepție relația poporului cu Moise, cu Dumnezeu și relația lui Moise cu Dumnezeu capătă accente extrem de profunde. De-a lungul slujirii lui, Moise se plasează la mijloc, apărând atât demnitatea lui Dumnezeu, cât și demnitatea oamenilor lui Dumnezeu. Dacă apărarea demnității divine este înțeleasă, mai puțin explicabilă pare a fi apărarea demnității poporului. Dacă în final tot au plătit cu moartea, de ce se mai face Moise apărătorul lor. Din pricina conștiinței pe care o invocă și atunci când stă de vorbă cu poporul despre Dumnezeu, dar și atunci când discută cu Dumnezeu despre popor. Postura lui este incredibil de curajoasă, îl admonestează pe Dumnezeu din pricina poporului, iar acestuia îi face reproșuri din cauza lui Dumnezeu. Reproșul față de popor sună așa: „Ați făcut un păcat foarte mare” (Exodul 32:30), iar admonestarea lui Dumnezeu sună astfel: „Pentru ce să se aprindă, Doamne, mânia Ta împotriva poporului Tău (Exodul 32:11).²⁷

25 SCHULWEIS, *Conscience*, p. 18.

26 *Ibidem*, pp.16-17,

27 SCHULWEIS, *Conscience*, pp.27-28.

Conștiința îl pune pe Moise în situația de a se adresa lui Dumnezeu ca un egal virtual. Parcă stau unul în fața altuia, Dumnezeu afirmând că Israel a trădat legea, în timp ce Moise pledează pentru apărarea inocenței lui Israel. De-a lungul acestor relatări rabinice, mai consider Schulweis, se poate observa o antropologie religioasă unică evreiască. Astfel, omul, în cazul nostru, Moise nu este un instrument robotic al jocului lui Dumnezeu, ci mai degrabă o persoană înzestrată, tot de Dumnezeu, cu o demnitate care îl încurajează să se opună Stăpânului și să-i apere pe acuzați. Interesant e că Dumnezeu onorează comportamentul lui Moise.²⁸

Însă integritatea conștiinței nu permite pietatea prefăcută, nu permite redefinirea răului ca bun și nu permite trecerea ușoară cu vederea a evenimentelor tragice pentru a justifica dezlegarea lui Dumnezeu de lume. Omul rău nu va fi așezat în postura celui bun, iar Dumnezeu nu va fi acceptat doar ca unul care distruge.²⁹ Dar conștiința lui Moise vede rezolvarea; omul rău poate devine bun, iar Dumnezeu distrugător se poate îndura. Astfel, cât timp mai există posibilitatea trecerii din postura de rău în cea de bun, conștiința naște oameni dispuși la a sta în spărtură, oameni ca Avraam care mijlocește pentru oamenii din Sodoma (Geneza 18), oameni ca Moise care se interpun între Dumnezeu și popor, oameni ca Ieremia și Isaia gata de a sta în spărtură pentru cauza poporului. O astfel de atitudine este surprinsă de Wadell în cuvintele:

Libertatea de conștiință este prerogativa bine câștigată a celor care și-au asumat responsabilitatea formării conștiinței lor și pentru dobândirea virtuților. Libertatea de conștiință nu precedă, ci urmează un mod de viață în care persoanele au cultivat o dragoste puternică și un angajament față de ceea ce este adevărat și bun și un mod de viață în care au fost formate prin învățăturile și tradițiile din comunități morale. Limbajul libertății ar putea sugera că, în asemenea momente, este la fel de ușor să-i ignore conștiința ca și să o urmeze.³⁰

Ca urmare, Moise și alții ca el reprezintă imaginea omului care își urmează libertatea și integritatea conștiinței, convins probabil, că astfel, va modela într-o anumită măsură și conștiința celor de lângă el. Prezența conștiinței în om nu ar trebui să surprindă, afirmă Naselly:

28 *Ibidem*

29 *Ibidem*, p. 36.

30 WADELL, *Happiness*, p.187.

Nu ar trebui să vă surprindă că aveți conștiință. Ați fost făcuți după chipul lui Dumnezeu și Dumnezeu este un Dumnezeu moral, așa că trebuie să fiți o creatură morală care face judecăți morale. Și ce este conștiința dacă nu strălucirea judecății voastre morale asupra dvs., a gândurilor și acțiunilor voastre. O ființă morală s-ar aștepta să facă auto-judecăți morale. Deci conștiința este inerentă în exprimarea întregii personalități. Nu este rezultatul păcatului. Nu este ceva ce vor pierde creștinii după ce Dumnezeu îi glorifică. Aceasta înseamnă că Isus, care este pe deplin uman, are conștiință. Spre deosebire de conștiințele noastre, însă, conștiința lui Isus se potrivește perfect cu voința lui Dumnezeu și niciodată nu a păcătuit împotriva ei.³¹

Mai degrabă prezența conștiinței, libertatea și integritatea acesteia relevă un caracter asemenea lui Hristos precum și certitudinea că încă mai există repere. Atât timp cât omenirea are parte de oameni ca Moise, mai există speranță pentru reabilitare.

Concluzii

Libertatea umană și libertatea și integritatea de conștiință reprezintă caracteristici fundamentale ale omului. Nu sunt imaginații perfide, nici deviații mentale sau pretenții exagerate și nefondate. Dumnezeu, în calitate de Creator și susținător al creației, pune în om conștiința și îi oferă libertatea ca aceasta să se poată manifesta nestingherită. Însă e clar, responsabilitățile sunt pe măsura investiției, iar omul devine responsabil pentru modul în care își folosește libertatea și își manifestă conștiința.

Bibliografie

- ✦ BARBU, Silviu Gabriel, *Dimensiunea constituțională a libertății individuale*, Editura Hamangiu, București, 2011.
- ✦ BELEA, Simion „De la libertatea de conștiință la obiecția de conștiință ca drept al omului. Aspecte generale”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Vol. 7, nr. 2, Editions IARSIC, Les Arcs, 2019.

31 Andrew David NASELLI, J. D. CROWLEY, *Conscience. What It Is, How to Train It, and Loving Those Who Differ*, Crossway, Wheaton, 2016, p.24, la <https://www.scribd.com/read/307873450/Conscience-What-It-Is-How-to-Train-It-and-Loving-Those-Who-Differ?mode=full#>, accesat la 30 iulie 2020.

- ✦ *Catehismul Bisericii Catolice. Compendiu*, Mihai Pătrașcu și Surorile Benedictine (trad.), Editura Presa Bună, Iași, 2005.
- ✦ DOBRIN, Emanuel „Demnitatea umană, condiție a existenței umane sau construct social”, în *Jurnalul Libertății de conștiință*, Vol. 7, Nr.2, Editions IARSIC, Les Arcs, 2019.
- ✦ DOBRIN, Emanuel, „Individualism and religious secularism in the context of religious liberty and of conscience in the public mentality”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Nr. 5, Editions IARSIC, Les Arcs, 2016.
- ✦ EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, Irineu Ioan POPA (trad.), Editura IBMBOR, București, 1996.
- ✦ FRANKFORT, Henri, *Before Philosophy: The Intellectual Adventure of Ancient Man*, Penguin Books, Baltimore, 1961.
- ✦ JEFFERSON, Th., *The Life and selected Writing of Thomas Jefferson*, A. KOCH, W. PADEN (eds.), Modern Library, new York, 1972.
- ✦ LIVI, Antonio, *La filosofia e la sua storia. La filosofia moderna*, vol. II, Dante Alighieri, Roma, 1996.
- ✦ MEADORS, Gary T., „Conscience”, in *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*, Walter A. ELWELL (ed.), Baker, Grand Rapids, 1996.
- ✦ MOO, Douglas J., *Romans, NIV Application Commentary*, Zondervan, Grand Rapids, 2000.
- ✦ ROTARU, Ioan, Gheorghe, „Plea for Human Dignity”, *Scientia Moralitas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Moralitas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, Vol. 1, 2016.
- ✦ ROTARU, Ioan, Gheorghe, „Natura și scopul Legii Morale a celor sfinte Zece Porunci”, în *Păstorul ortodox*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2015.
- ✦ ROTARU, Ioan Gheorghe, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2015.
- ✦ RUSU, Ieremia, „Human Free Will and Divine Sovereignty: A biblical Perspective”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Vol. 2. Nr. 1, Editions IARSIC, Les Arcs, 2014.
- ✦ SCHULWEIS, Harold M., *Conscience: The duty to obey and the duty to disobey*, Jewish Lights Publishing, Woodstock – Vermont, 2008.
- ✦ SIRAT, Rene-Samuel, Martine LEMALET, *Tandrețea lui Dumnezeu*, Editura Hasefer, București, 2003.

- ✦ STINGHE, Ioan, „Idea unității naționale, libertatea de conștiință și principiile societății democratice”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Nr. 2, 2018.
- ✦ STĂNESCU, Vasile, *Globalizarea spre o nouă treaptă de civilizație*, Eikon, Cluj, 2009.
- ✦ STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, Editura IBMBOR, București, 1996.
- ✦ WADELL, Paul, *Happiness and the Christian Moral Life: An Introduction to Christian Moral Ethics*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2007.

Webografie

- ✦ DANCĂK, Pavol „Christian Thinking in Secular Context”, in *Philosophy and Canon Law*, vol. 2, 2016 la <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=542576>.
- ✦ STĂNILOAE, Dumitru *Chipul Nemuritor al lui Dumnezeu*, vol. I, Ed. Cristal, București, 1995, la <https://www.scribd.com/document/37923025/Dumitru-Staniloaie-chipul-Nemuritor-a-Lui-Dumnezeu>.
- ✦ NASELLI, Andrew David, J. D. CROWLEY, *Conscience. What It Is, How to Train It, and Loving Those Who Differ*, Crossway, Wheaton, 2016, la <https://www.scribd.com/read/307873450/Conscience-What-It-Is-How-to-Train-It-and-Loving-Those-Who-Differ?mode=full#>.

INTEGRITATEA ELEVULUI ÎN CONTEXTUL ȘCOLII ONLINE

Lect. univ. dr. Mirela Beatris MUNTEANU

*Institutul Teologic Creștin după Evanghelie "Timotheus" din București,
beatris_munteanu@yahoo.com*

Abstract: Student Integrity in the Context of Online School

The following article will focus on pursuing the study of teacher's dignity in the actual context. Until now, the attempt was to outline a teacher's portrait, whose goal is to be a part of student's life with seriousness, integrity and dignity. The study's direction will be focused on the impact that the medical crisis had over the school system and on how the teachers managed to stay active. My opinion is that, in the current situation, the "to begin" meaning of the word "education" has proved to be the continuation of what has been built until now. The online education is seen differently from its classical form. This article will follow this process from the perspective of teacher's and student's integrity in the online environment.

Keywords: *dedication, liberty, barriers, didactic communication, dignity*

Preliminarii

Vom începe prin a încerca să răspundem la două întrebări ce vizează contextul actual al pandemiei în care educația elevului s-a mutat în mediul online:

- + Cum ne poziționăm în astfel de situații?
- + Putem vorbi de libertatea copilului în contextul școlii online?

Scopul educației, din perspectiva teoreticianului Constantin Cucioc¹, este acela de a instrui, de a adapta pe plan social, de a forma o judecată liberă și personală, acest scop fiind atins atunci când individul ajunge la acea autonomie care îl face să fie stăpân pe propriul destin și pe propria personalitate.

¹ Constantin CUCIOȘ, Educația exiologică. *Dimensiuni și situații, astăzi și în perspectivă*, teză de doctorat, Iași, 1994, p. 28.

În aceste vremuri de pandemie, scopul a rămas același, dar adaptarea nu s-a făcut doar într-un singur sens, cel al alocutorului, elevul, deoarece și cadrul didactic s-a confruntat cu noutatea de a nu ști ce să facă și cum să facă. Fiecare etapă, în contextul cunoașterii, ne-a propulsat, dar cu pași mici și siguri. Am observat pe parcursul experienței didactice că școala este pentru unii copii toposul securizant în care se descoperă și reușesc să pătrundă în tainele cunoașterii. Acum, ne-am trezit fiecare dintre noi în diferite spații care dădeau o notă de poveste fiecărei ore (de la ciripitul păsărilor, la plânsul fraților mai mici și până la atenționarea mamei printr-un glas apăsător "FII ATENT/Ă!").

Viața, ca și lecția, este o călătorie. La capătul învățării este important ce am învățat. Poate fi deșert sau oază, depinde de tine cum gestionezi experiența. Interesant este că în orice început trebuie să înțelegi că nu e suficient să înveți, ci este important să înveți dezvățul, pentru a ți se deschide cadrul descoperirii noului. Acesta este plusul experienței online, o criză privită ca o oportunitate de transformare, ce ne-a scos din zona de confort.

1. Definirea termenilor

Vom defini termenii din punct de vedere lingvistic (privind sinonimia cuvintelor *demnitate*, *integritate* și *libertate*), dar ne dorim să cunoaștem sensul lexemelor și din perspectiva actului educațional.

1.1. Conform DEX 98, termenul *demnitate*, împrumutat din lat. *dignitas*, *-atis*, este definit astfel: a. Calitatea de a fi demn, atitudine demnă; autoritate morală, prestigiu. ** Gravitate, măreție. b. (Mai ales la pl.) Funcție sau însărcinare înaltă în stat; rang.

Lexemul este un cuvânt format prin derivare cu sufix de la adjectivul *demn* folosit cu sensurile: a. Vrednic (de...). ** Capabil, destoinic. b. (Despre oameni sau purtarea lor) Care impune respect; respectabil; rezervat, sobru. Formație savantă din lat. *dignus* (modificat după lemn < lignum, semn < signum, etc.). Termenul intră în relație de sinonimie cu *integritate*, *credincios*, *luminos*.

1.2. Integritatea presupune demnitate², verticalitate, lipsă de compromis, iubirea adevărului, libertatea de exprimare, în schimb, acesta

2 Ioan-Gheorghe ROTARU, "Plea for Human Dignity", *Scientia Moralitas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Moralitas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, Volume 1, Year 2016, pp. 29-43.

intră în relație de antonimie cu noțiunea de *superficialitate* (cu referire la lipsa unui sistem de valori bine conturat).

Copilul are dreptul la integritate fizică și psihică, în sensul interdicțiilor de supunere la tratamente degradante, pentru că acestea sunt în contradicție cu scopul educației elevului în cadrul școlii.

Integritatea, raportându-ne la învățătura biblică din care aflăm că cele zece porunci date de Dumnezeu³ se însumează în două învățături (*Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta, cu tot sufletul tău, cu tot cugetul tău și cu toată puterea ta*; *iată porunca dintâi. / Iar a doua este următoarea: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. „Nu este altă poruncă mai mare decât acestea.” - Marcu 12:30,31*), presupune autenticitatea fiecăruia dintre noi cu propria sa persoană, dar și cu alte persoane. Ieremia Rusu afirmă că integritatea în societate, pentru a fi autentică, trebuie să aibă la bază relația omului cu Dumnezeu: „Cel care trăiește fără ipocrizie, onest cu Dumnezeu, va fi onest și în societate, sau la locul de muncă”.⁴ Astfel, integritate înseamnă colegialitate, demnitatea lucrului bine făcut, respect, loialitate, toleranță, iar școala trebuie să cultive un mediu propice pentru cercetare/descoperire și responsabilitate profesională și socială.

Profesorii sunt exemple, fie pozitive, fie (din păcate) negative. Pentru ca un profesor să fie un exemplu de om integru este necesar ca acesta să fie respectat de către elevii săi, calitatea relației elev-profesor fiind legată de expectanțele elevilor, de țelul lor în viață, de gradul de integrare în mediul colegial, de motivațiile personale, de stima de sine, de succesul educațional, dar și de gama de emoții trăite și implicarea activă, de percepția actului educațional și de percepția socială a școlii.⁵

1.3. Lexemul *libertate*

Potrivit art. 4 din Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului din 1789, ce face parte din Constituția Franței, se dispune: „Libertatea

3 Idem, „Natura și scopul Legii Morale a celor sfinte Zece Porunci”, *Păstorul ortodox*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2015, pp. 318-322.

4 Ieremia RUSU, „Echitatea în relațiile angajat – angajator din România : O perspectivă teologică și socială”. În MURZEA, Cristinel, Carmen Adriana GHEORGHE, Emanuela-Laura DAVID & Nelu BURCEA, *Dreptatea – abordare juridică, politică, socială și teologică*, Lucrările Conferinței 30-31 octombrie 2012 la București, Editura Universitară, București, 2012, pp. 81-91.

5 C.CEOBANU, „Managementul clasei de elevi”, în volumul: Constantin Cucos (coord.) *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 264.

constă în a putea face tot ceea ce nu dăunează altuia. Exercițiul drepturilor naturale ale fiecărui om, nu cunoaște alte limite, decât acelea care sunt necesare altor membri ai societății, pentru a se bucura de aceleași drepturi.”⁶ Vom pleca de la această definire a libertății în raport cu constrângerile sociale, știind că se omite raportarea libertății la limitele individului.

Libertatea are un impact puternic asupra individului, deoarece reprezintă un bun indicator de testare a propriilor limite și implicit de asumare a sinelui prin raportare la evenimentele exterioare.⁷

Consider că, în acest context libertatea poate avea conotații negative din cauza mediului în care crește și cu care se confruntă elevul, acesta fiind reținut în încredințarea a ceea ce simte. Sinele înseamnă libertate, neavând încredere în sine, acesta ajunge să se considere insignifiant, crezând că el nu poate avea o părere, că nu contează ce simte, ce trăiri interioare are. Doar atunci când este ajutat să devină parte din întregul care înseamnă relația ternară copil – familie – școală, acesta câștigă încrederea în sine și scapă de complexul nesiguranței, dar, în același timp, poate pierde libertatea exprimării naive a vârstei. În dezvoltarea armonioasă a unui copil este importantă simbioza dintre sine și școală, pentru a înțelege cine este și ce rol are în societate, empatia cadrului didactic devenind o formă de rezistență împotriva ignoranței și a superficialității.

2. Cazuistică

Începe un nou semestru, noi strategii, o nouă viziune asupra abordării textului, astfel încât, elevii clasei a VIII-a să se simtă pregătiți la sfârșitul ciclului gimnazial. Ne confruntăm din nou cu lipsa implicării părinților în educația copiilor, uneori având impresia că barca în care au pornit acești copii la drum este în derivă. Ni se cer planuri de combatere a absenteismului, a violenței de orice tip. Dar ce facem pentru a-i ajuta să iasă din mediul care îi ține captivi într-o lume limitată (poate ei sunt fericiți în această capsulă, neștiind că dincolo de barierele socio-materiale e o lume în care pot avea visuri, idealuri). Vorbim de integritatea acestor copii care nu știu că au dreptul la educație, mâncare, sănătate, ș.a., ei știu doar să se mulțumească cu ce au și să muncească de la vârste fragede. Dacă am reuși

6 Norberto BOBBIO, *Liberalism și democrație*, Editura Nemira, București, 2007, p. 42.

1.7 Mirela-Beatrix MUNTEANU, „Libertatea religioasă vs toleranță”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2015, p.78.

să îl integrăm în întregul școlii, ceea ce nu presupune ruperea de familie, deoarece el este parte a lumii sale naturale care este pentru el spațiul securizant, am salva un suflet de la ignoranță, resemnare și autosuficiență. Uneori acești copii sunt incapabili să își asume libertatea de a ieși la suprafață, fiind copleșiți de sentimentul de îndoială și neputință.

Educația se bazează pe egalitate, respect reciproc și libertate, astfel încât, numai în acest mediu un copil poate să se desprindă de mediul nociv, doar ajutat să se integreze într-un alt spațiu fără a simți presiunea ruperii de mentalitățile mediului natural. Această desprindere de mediul creat în familie nu înseamnă pierderea identității.

A venit ziua de 8 martie. Mă uitam la ei cu câtă bucurie oferă cu sinceritate o felicitare sau un măștișor lucrat de ei cu dăruire. Chiar dacă cuvântul pe care îl aud des în mediul familiei este nu ne permitem, ei știu să se bucure de lucrurile simple, iar în compunerile în care li se cere să contureze portretul mamei, aceștia o descriu ca fiind cea care se sacrifică pentru ei. Ne facem planuri pentru perioada *Școala Altfel*, unde vom merge și ce vom vizita... dar, după doar o săptămână, perspectiva asupra vieții se schimbă, deoarece din cauza crizei de sănătate școlile sunt închise, educația transferându-se în mediul online.

Ne reorganizăm și încercăm să găsim o soluție să ne continuăm activitatea online. Ne confruntăm cu situații diferite, pentru că sunt elevi care nu au acces la gadgeturi și nu au nici internet, dar sunt și unii elevi indolenți, dar nu pentru că nu au posibilitatea, ci pentru că știu că nu li se pun absențe și nu le putem pune note pe activitatea online. Pe de altă parte, copiii silitori și preocupați de învățare și descoperire, și în această perioadă fac tot posibilul să nu rămână cu materia în urmă, astfel că, unii dintre ei se urcă pe gard pentru a avea semnal. Într-o zi, o fetiță din clasa a VI-a mi-a trimis un mesaj în care m-a rugat să facem ora mai târziu pentru că dimineața este frig și ea trebuie să meargă pe deal pentru a avea semnal. Mi s-a rupt sufletul în două, gândindu-mă cât de frumos a definit acest copil integritatea lucrului bine făcut indiferent de sacrificii. Avea libertatea să nu intre, în contextul în care unii elevi au profitat de semnalul slab din zonă.

O altă situație antinomică este a unui elev din clasa a VIII-a care nu intra la ore pentru că i se părea plictisitor. Întrebat fiind dacă nu îi pare rău că a lipsit la aceste ore, nota de la evaluarea Națională fiind mică, acesta a răspuns că pentru el este suficient, iar școala îl cam plictisește, în schimb pe facebook are ce să vadă. M-am întristat știind capacitatea

intelectuală a acestui elev, dar pentru faptul că a fost lăsat în grija bunicii, nu a reușit să se redreseze, dimpotrivă, libertatea instituită de bunici l-a făcut să piardă direcția. Bătrânii sunt bine intenționați, dar nu reușesc să îi integreze emoțional în noul spațiu familial. Astfel, apar aceste dezechilibre emoționale, iar copiii își pierd scopul, trăind, de multe ori, fără reguli, fără a da socoteală pentru ceea ce fac și ce spun.

Am început orele online încrezătoare că voi reuși să mobilizez copiii și în acest context, dar, după doar o săptămână, mi s-a confirmat încă o dată că cel dedicat nu are nevoie de restricții. Integritatea cadrului didactic, în acest context al pandemiei, a fost rezultatul libertății de a alege să *faci* sau să *nu faci*. Asta nu înseamnă că nu te gândești dacă ceea ce faci ajută sau nu. Din nefericire, de multe ori ne concentrăm pe "a face" (fiind atenți la superiori) și nu pe "a fi" – a fi liber, a fi lider, a fi cel mai bun, a fi corect, a fi integru, a fi responsabil, deci a fi un model de urmat, făcând referire la definirea termenului *a face* și prin *a spune* (cuvântul este o sabie cu două tășuri). Putem întrupa o lume în cuvânt, conferind putere de sugestie și viziune, dar, în același timp, putem distruge suflete prin folosirea cuvintelor în mod necugetat (învățarea este un proces și pentru dascăl, avem multe de învățat și de la elevi).

Fiecare a înțeles ce a vrut atunci când am fost determinați să susținem orele online. Am făcut un orar cu elevii, dar participau la orele interactive maximum 11 elevi. Am împărtășit din dezamăgirea trăită și colegilor mei, iar o doamnă profesoară, cu aroganță mi-a spus că la orele ei prezența este de 100%. Spre surprinderea mea, am aflat că dumneai postează fișele și apoi întreabă dacă sunt prezenți copiii, astfel încât, mi-am dat seama că fiecare înțelege prin a face ore online ceea ce dorește.

M-am întristat, am făcut o retrospectivă gândindu-mă unde este problema și mi-am propus să răspund la două întrebări:

- * Care este *de ce-ul* personal?
- * Cum poate fi învățarea vizibilă?

În încercarea de a răspunde la întrebările puse, am început să particip la dezbateri despre educația online și am înțeles că răspunsurile sunt la noi, nu trebuie să le caut la alții. Unde sunt probleme sunt și soluții, pot fi păreri și nu soluții greșite. Trebuie să știm ce nu știm, învățarea profundă însemnând să înveți să te dezveti de ceea ce nu ai nevoie și să te redescoperi. Schimbarea vine din interior, important este să ai o strategie și să realizezi că, dacă o iei pe cont propriu, costurile sunt plătite de copii. Contaminarea de la celălalt provoacă transformări și doar împreună poți

crea conexiuni și la nivelul emoției. A fi laolaltă conectați de aceleași ținte, are ca rezultat o experiență eficientă.

Această perioadă ne-a ajutat în comunicarea cu elevii și pentru că s-au spart barierele autorității cadrului didactic care, poate, îl inhibau pe copil. S-a creat o relație bazată pe libertatea de a interveni, de a spune ce gândești fără să îți fie frică că ai greșit, cu alte cuvinte profesorul și elevul au același scop, interesele lor fiind orientate în aceeași direcție. S-a estompat presiunea eșecului elevului, profesorul fiind preocupat de asimilarea cunoștințelor prin descoperire. Educația a devenit nonintruzivă, elevii învățând să caute informații, uneori, fără să fie îndrumați de un cadru didactic, astfel că școala nu mai este locul privilegiat, ca și spațiu fizic, unde se produce învățarea. Ne-am confruntat cu situații în care am schimbat rolul profesorului cu cel al elevului, prin faptul că am fost instruiți de aceștia cum să folosim gadgeturile și am înțeles că școala este despre ce învățăm unii de la alții.

Important este cum facem față schimbărilor și cum ne adaptăm acestora. De Corte⁸ vorbește de competențele adaptive care presupun învățarea situațională și colaborativă de tip constructivist, considerând că este importantă orientarea către asimilarea componentelor cognitive (planificarea și monitorizarea procesului de rezolvare a unei sarcini), afective (emoții și atitudini față de un subiect) și motivaționale (menținerea atenției și convingerii pentru a finaliza cu succes o sarcină). În schimb, abilitățile noncognitive (socioemoționale) reflectă motivația, perseverența, capacitatea de autocontrol, imaginea de sine pozitivă, creativitatea, înțelegerea și exprimarea emoțiilor.⁹ Dacă am reușit să realizăm un echih libru între aceste abilități și să facem ca elevii să se simtă confortabili și motivați că sunt capabili să rezolve sarcini și în acest context, cred că am reușit să fim productivi atât în sens cognitiv, cât și emoțional (atât cât ne permite contactul vizual limitat de un ecran).

3. Avantajele activității online

În condițiile date, școala online a fost o provocare atât pentru elevi și profesori, cât și pentru părinți, deoarece este un concept nou, care necesită

8 E. DE CORTE, & J.E.FENSTAD (eds.), *From information to knowledge; from knowledge to wisdom: Challenges and changes facing higher education in the digital age.* (Wenner-Gren International Series, Volume 85). London, UK: Portland Press, 2010, p. 134.

9 Cătălina ULRICH, *Învățarea prin proiecte. Ghid pentru profesori*, Editura Polirom, Iași, 2016, p. 154.

un anumit timp de acomodare. Ne-am trezit în fața unei noi provocări, școala din mediul online prezentând avantaje și dezavantaje, însă pretabilă noii situații. Așadar, raportând-o la această perioadă de pandemie, dorim să evidențiem avantajele din prisma elevilor, a părinților, dar și a cadrelor didactice.

3.1. *Avantajele consemnate de părinți*

- ✦ orarul este mai flexibil;
- ✦ profesorul poate acorda mai multă atenție fiecărui elev în parte, în funcție de nevoile și interesele de învățare ale acestuia;
- ✦ dezvoltă creativitatea privind proiectarea curriculară prin utilizarea informatizării;
- ✦ dezvoltă competențele digitale;
- ✦ ajută la crearea unei învățări colaborative;
- ✦ dezvoltă trăsăturile de personalitate asociate caracterului - respectul de sine, respectul față de ceilalți, punctualitatea, integritatea etc.;
- ✦ permite schimbul de bune practici prin accesul la platforme educaționale diferite;
- ✦ oferă posibilitatea elevilor de a continua studiile de acasă;
- ✦ cadrul didactic poate explora noi moduri de învățare;
- ✦ se câștigă timpul pierdut prin blocajele în trafic.

3.2. *Avantajele consemnate de elevi*

- ✦ are avantajul de a ne aduce pe toți împreună (chiar dacă în fața monitorului) și de a păstra o conexiune cât de cât umană cu profesorii și colegii;
- ✦ oferă oportunitatea de a nu pierde materia și de a nu o recupera ulterior;
- ✦ majoritatea profesorilor au renunțat la clasicul mod de predare în favoarea abordării unor subiecte mai de actualitate ori mai de interes pentru generația noastră;
- ✦ se pune accent pe exprimarea opiniei personale și a sentimentelor proprii;
- ✦ primim proiecte care ne dau ocazia să ne punem în valoare originalitatea și să colaborăm cu ceilalți colegi;
- ✦ majoritatea profesorilor au devenit mai relaxați, mai umani și pun mai mult accent pe interactivitate decât pe acumularea de informații;

- ✦ petrecerea timpului împreună cu familia a dus la consolidarea relațiilor;
- ✦ calitatea materialelor didactice elaborate de către profesori;
- ✦ beneficierea de timp liber, ceea ce a dus la (re)descoperirea pasiunilor;
- ✦ flexibilitatea programului.

3.3. *Avantajele consemnate de cadrele didactice*

- ✦ învățarea utilizării noilor tehnologii;
- ✦ diversificarea conținuturilor și strategiilor didactice;
- ✦ acordarea unui loc mai important consilierii elevilor și relației cu aceștia.

4. Limitările școlii online

Perioada aceasta a adus schimbări mult așteptate, greu de pus în practică până acum, ceea ce a făcut, ca orice schimbare relativ bruscă, să aibă și dezavantaje. Mulți părinți, dar și profesori, consideră că în această perioadă școala online a fost un compromis care i-a ajutat pe copii să fie conectați cu școala, dar nu doresc ca învățământul să se mute în spațiul virtual și pentru că școlarii și preșcolarii au nevoie de interacțiune vie cu colegii și cu profesorii. Un psiholog școlar, fiind întrebat care sunt avantajele și dezavantajele învățământului online, a rezumat, în câteva cuvinte, astfel: îngrădire, artificial, oboseală, neatractiv, stres și, probabil, un rău necesar.

4.1. *Limitări din perspectiva cadrelor didactice*

- ✦ s-a lucrat greu, deoarece unii elevi nu au mai accesat până acum astfel de instrumente digitale;
- ✦ nu participă toți elevii și poate pentru că lipsește sentimentul de apartenență la grupul clasei, dar și pentru că le lipsește motivația de a învăța;
- ✦ conexiunea slabă la internet și a problemelor tehnice;
- ✦ lipsa interacțiunii directe, deoarece unele sentimente nu pot fi transmise prin intermediul ecranului monitorului;
- ✦ însușirea materiei este mai dificilă, deoarece necesită un studiu individual foarte mare;
- ✦ elevii se concentrează mai greu din cauza oboselii;

- ✦ deranjarea orelor de anumite sunete din fundal sau de intervenția părinților în a-i disciplina pe copii;
- ✦ în familiile cu mai mulți copii, uneori, este necesară partajarea device-urilor;
- ✦ lipsa interacțiunii și a jocului din pauze cu colegii.

4.2. *Limitări din perspectiva părinților*

- ✦ prea multe ore petrecute în fața calculatorului;
- ✦ absența unui sistem coerent de formare a profesorilor pentru predarea online;
- ✦ dorința unor profesori de a le da un număr mare de teme;
- ✦ nu este o metodă bună de educare a copiilor, în special în educarea inimilor acestora;
- ✦ lipsa de emoție și de interacțiune în mod direct;
- ✦ libertatea de a se mișca în voie, de a comunica și relaționa, de a se mișca în pauze;
- ✦ mulți elevi nu dispun de dispozitive inteligente sau acces la rețele de date, elemente absolut necesare desfășurării învățământului la distanță.

4.3. *Limitări ale elevilor*

- ✦ calitatea audio-video deficitară;
- ✦ multitudinea de platforme de videoconferință utilizate a devenit uneori oboșitoare;
- ✦ dependența de o conexiune stabilă la internet;
- ✦ imposibilitatea cadrului didactic de a verifica atenția acordată de către întreaga clasă;
- ✦ lipsa contactului cu profesorul, ceea ce a însemnat pierderea informației sau neînțelegerea acesteia de elev;
- ✦ dificultăți în a efectua evaluarea prin interacțiunea simultană a profesorului și a elevilor;
- ✦ statul în fața calculatorului pentru o perioadă îndelungată de timp, de multe ori a dus la oboseală sau dureri de spate;
- ✦ lipsa activităților practice/de laborator efectuate de către elevi.

Analiza privind experiența școlii online a demonstrat că apariția unor fenomene medicale și sociale noi pot perturba procesul educațional.

S-a dovedit că s-a schimbat poziția socio-culturală, comunicarea dintre profesor și elev fiind mai facilă și datorită abilității cadrului didactic de a se adapta. Unii dascăli au reușit să facă învățarea facilă realizând activități cu răsfrângeri în formarea caracterelor. Integritatea lucrului bine făcut a cadrelor didactice stimulative s-a resimțit în exteriorizarea gândurilor, elevii susținând că nu s-au simțit obligați să învețe de dragul de a învăța. S-a creat un dialog liber și spontan între profesor și elev, punându-se accent pe pricepere, înțelegere și punerea de întrebări. În interacțiunea dintre părțile implicate, s-a observat că respectul presupune respectarea demnității și în acest context.

Dar suntem conștienți că au fost și profesori care nu s-au adaptat noilor cerințe din diverse motive. Asumarea responsabilității presupune acționarea chiar dacă situația este neclară și chiar critică. A fi un dascăl integru înseamnă să ai curajul să ieși din zona de confort și să îți dorești să schimbi - mentalități, obiceiuri, superficialitatea, delăsarea. Nu e ușor să fi un model, pentru că presupune să ai în bagajul tău un set de valori după care te ghidezi. Am fost provocați nu doar la nivelul propriilor competențe, ci ne-am reconstruit strategiile motivaționale și de facilitare a învățării. Am încercat să ne reorientăm atenția spre includerea emoției, folosindu-ne de spațiu, timp și resursele învățării specifice contextului dat.

Școala on-line nu este și, probabil, nu va putea fi, o alternativă sau o soluție pentru a suplini sau înlocui „școala de dinaintea”, dar a fost o soluție prin care s-a dorit a ține copiii conectați la activitatea de învățare. Enunțarea dificultăților cu care s-au confruntat elevii, dascălii și chiar părinții poate fi o sarcină de viitor prin care se deschide o fereastră spre un câmp încă neexplorat. Școala poate fi un punct marcant și în această călătorie marcată de necunoaștere, dar bazată pe descoperire, deschizând noi perspective.

Concluzii

Libertatea e un lucru dorit de toată lumea, dar se întâmplă să nu conștientizăm mereu pericolele pe care le implică, deoarece *a fi liber* presupune să accepți că libertatea ta se termină acolo unde începe a celuiilalt. Înseamnă să îți asumi răspunderea propriilor fapte, deoarece o alegere greșită poate demola ce ai clădit, iar atunci când ne dorim să reparăm, realizăm că uneori este prea târziu.

Așa cum am observat, fiecare are libertatea de a se asocia unui grup, de a se exprima liber, de a alege ce consideră că este mai bine pentru el, dar pentru *a fi liberi*, trebuie să respectăm adevărul. Important este că dascălii să înțeleagă care este rolul lor în acest context al libertății și integrității copilului. Înainte de a-i ajuta pe ei, trebuie noi, formatorii de caractere, să ne asigurăm că avem un set de valori, de norme etice și o conduită profesională și personală. Avem libertatea de a fi integri sau nu, dar demnitatea cadrului didactic în contextul educației presupune onestitate, adevăr, colegialitate, respect și responsabilitate. Suntem cu toții, elev-părinte-profesor, responsabili pentru susținerea integrității în procesul de învățare, deoarece învățarea poate schimba destine, comportamente, iar cooperarea duce la transformări.

Școala online a demonstrat că dascălii care își iubesc profesia pot să își facă datoria indiferent de condiții, să fie creativi și pot să se adapteze atunci când situația o cere. Doar împreună, cu mâncelile suflecate, cu experiență de învățare și cu o echipă care merge în aceeași direcție, putem transforma o perioadă incertă într-o oportunitate de a ne perfecționa. Cadrul didactic este reperul și primul exemplu al elevului și chiar al familiei, dar în această echipă balanța poate fi echilibrată de părinți (s-au văzut rezultatele atunci când s-a creat un parteneriat autentic între părinți și profesori).

Bibliografie selectivă

- *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, [trad. D. Cornilescu], traducere nouă, cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate, 1924.
- BOBBIO, Norberto, *Liberalism și democrație*, Editura Nemira, București, 2007.
- CUCOȘ, Constantin, (coord.) *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2008.
- CUCOȘ, Constantin, *Educația exiologică. Dimensiuni și situare, astăzi și în perspectivă*, teză de doctorat, Iași, 1994.
- DE CORTE, E., & J.E. Fenstad (Eds.), *From information to knowledge; from knowledge to wisdom: Challenges and changes facing higher education in the digital age*. (Wenner-Gren International Series, Volume 85). London, UK: Portland Press, 2010.

- ✦ MUNTEANU, Mirela-Beatris, „Demnitatea cadrului didactic în contextul actual?», *Jurnalul Libertății de Conștiință*, București, Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2019, vol. 7, nr. 2, pp.243-256.
- ✦ MUNTEANU, Mirela-Beatris, „Libertatea religioasă vs toleranță”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Editions IARSIC, Les Arcs, France, 2015, pp. 70-84.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Plea for Human Dignity”, *Scientia Moralitas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Moralitas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, Volume 1, Year 2016, pp. 29-43.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Natura și scopul Legii Morale a celor sfinte Zece Porunci”, *Păstorul ortodox*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2015, pp. 318-322.
- ✦ RUSU, Ieremia, „Echitatea în relațiile angajat – angajator din România : O perspectivă teologică și socială”. În MURZEA, Cristinel, Carmen A. GHEORGHE, Emanuela-Laura DAVID & N. BURCEA, *Dreptatea – abordare juridică, politică, socială și teologică*, Lucrările Conferinței 30-31 octombrie 2012 la București, Ed. Universitară, București, 2012, pp. 81-91.
- ✦ ULRICH, Cătălina, *Învățarea prin proiecte. Ghid pentru profesori*, Editura Polirom, Iași, 2016.

Dicționare

- ✦ *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, București: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”: Editura Univers Enciclopedic., 1998.
- ✦ *** Seche, Luiza, Seche, Mircea, *Dicționar de sinonime al limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic, 1997.
- ✦ *** *Micul dicționar academic*, București: Editura Univers Enciclopedic, vol. I A-C, vol. III I-Pr., 2002-2003.

„SĂ NU UCIZI”: ÎNCĂLCAREA INTERDICȚIEI/
PORUNCII ȘI CONSECINȚELE EI
(REFLECȚII DESPRE ROMANUL „DRAMA CASEI
TIMOTEU” DE MIRCEA STREINUL)

Dr. Olesea GÎRLEA

*Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
al Ministerului Educației Culturii și Cercetării, Chișinău, Republica Moldova
oleseagarlea@yahoo.com*

Abstract: „Do Not Kill”: Violation of the Prohibition / Commandment and Its Consequences (Reflections on the Novel „Drama of the House of Timoteu” by Mircea Streinul)

The article proposes a conceptual retrospective of the term *shadow* in psychoanalysis, defining the fable of the novel that follows the biblical prescription of the supreme sin of «don't kill» and the conflicting experiences of the characters. In this article we explore the tellurium imaginary in the novel *Drama of the house of Timoteu* by Mircea Streinu, the multifaceted evil, the diabolical characteristics of the characters and the description of nature in negative terms. By emphasizing “do not kill” we try to prove that killing is the most abominable fact, which demonstrates man's lack of humanity.

Keywords: *good, evil creation, shadow, sin, «don't kill»*

Date biografice. Născut la 2 ianuarie 1910 în Cuciurul Mare, Cernăuți, una dintre cele mai mari comune cu vreo 8000 de locuitori ai săi, din Bucovina. Tatăl său era preot, Gavriil Streinul, iar mama Olimpia Streinul (Șandru). Învăță la școala din Cuciurul Mare. Aproximativ când el avea 12 ani, i-a murit tatăl, dramă care l-a marcat deplin. Din 1922 a urmat cursurile liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, locuind ca fiu de preot, la Internatul Eparhial „Mitropolitul Nectarie”. În timpul liceului apar primele manifestări literare a lui M. Streinul care a activat în cadrul societății culturale *Steluța*. După absolvirea liceului studiază între 1928-1932 la Universitatea din Cernăuți teologia, urmând simultan și literele,

filosofia și dreptul. Debutează în *Junimea literară* 1929 cu un fragment de roman intitulat Van Paloș. Cu alți colegi și anume Nicolai Roșca, Nicolai Pavlovici, Teodor Plop publică unicul număr al *Caietului celor patru*. După acest text vor umbra poezii, articole și recenzii în aceeași revistă sau în *Glasul Bucovinei* și *Calendarul*. În 1931 îl cunoaște pe Ion Roșca, se întâlnesc la Cercul literar *Arboroasa* unde proiectează o mișcare literară numită *Iconar*, împreună cu Gheorghe Drumur, Gh. Antonivici, Neculai Pavel, Iulian Vesper, Ghedeon Coca, Theofil Lianu. În domeniul literaturii s-a afirmat ca poet, eseist și prozator.

Aprecieri ale contemporanilor săi. Referindu-se la Mircea Streinul, Mihai Cazacu spunea că acesta avea necesitate „de a trăi viața ca o jertfă”¹, iar Camil Petrescu spunea că Mircea Streinul a fost „o apariție de un dinamism literar aproape încă neîntâlnit până atunci. Înainte de a publica cea dintâi broșură, era un șef de școală căci a împins atenției tuturor o pleiadă întregă de scriitori bucovineni. Nu știu dacă va rămâne ca poet, dar sânt convins că nimic nu egalează în epica telurică românească întâia jumătate a romanului *Casa Timoteu...* De câte ori îl întâlneam eram sfâșiat de regretul că se stinge pe picioare cel care ar fi trebuit să fie pentru 100 de ani cel mai de seamă romancier al rusticului românesc”². Miron Radu Paraschivescu preciza că Mircea Streinul era „continuu nemulțumit și revoltat, a cărui operă – fie poezia, fie proza – se vroia mai mult inovatoare, putătoare a unui suflu existențial teribil, dincolo de regulile și convențiile speciilor sau ale momentului istoric”³. Mircea Streinul se stinge la vârsta de 35 de ani de tuberculoză.

A scris romanele *Guzli* sau *Tsui-Tsui* (1940), *Drama Casei Timoteu* (1941), *Lupul din Țara hușulilor* (1941), *Oameni de noapte* (1942), *Prăvălia diavolului* (1942), *Soarele răsare noaptea* (1943), *Băieți de fată* (1944), *Istorie a literaturii române. Îndrumar pentru tineret* (1941).

Am ales acest titlu „Să nu ucizi”: încălcarea interdicției/poruncii și consecințele ei deoarece este definitoriu pentru întregul roman, care de la debut până la final conține prescripția biblică a păcatului capital „de a nu ucide”. Concepția creștină susține ideea că doar creatorul suprem – Dumnezeu – oferă viața și doar El este în drept de a o lua înapoi. Oricine

1 Mircea Diaconu, *Mircea Streinu. Viața și opera*, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, Iași, 1998, p. 61

2 Idem

3 Ibidem, p. 62

intervine în acest lanț al existenței primește pedeapsa binemeritată, dacă nu prin el însuși, atunci prin urmașii săi. Debutul romanului ne aduce în prim plan spânzurătoarea cu detaliile descrierii și pregătirii ei, destinată unui condamnat care a ucis. Inochent Timoteiu, nu e un condamnat oarecare, ci unul care inspiră milă și compasiune, este în floarea vârstei, are 24 de ani și este acuzat de uciderea tatălui său. Criticul literar Nicolae Havriliuc, cel care a scris o monografie dedicată personalității și operei lui Mircea Streinul *Mircea Streinul. Omul și opera* (București, Arc, 2000, 2006) consideră acest roman o rescriere fragmentară a mitului „lui Oedip într-o variantă modernă”, idee preluată de la Perpessicius⁴, pentru că în final, personajul central Maftai Timoteiu (care e fiul lui Inochent Timoteiu) orbește. Nu miturile antichității ar trebui căutate în acest roman, este părerea noastră, ci povețele și întâmplările biblice. Deoarece pornind de la titlul romanului *Drama casei Timoteu*, se anticipează destinul unei succesiuni de generații, tributare acestei fărădelegi, nu în zadar romanul a fost calificat de către Nicolae Havriliuc „un roman de familie”.

Prin debutul romanului cu o spânzurătoare, se anunță dublul păcat a lui Inochent Timoteiu, uciderea tatălui său – Toader Timoteiu – și faptul că a lăsat-o însărcinată pe verișoara sa, rudă de prim rang. Cuplare interzisă de dogmele bisericii. Incestul e un detaliu semnificativ pentru evoluția narațiunii, pentru că schimbarea sângelui urmașilor Timoteilor va constitui obsesia vieții lui Maftai Timoteiu, încercând astfel să repare greșeala tatălui său. Condamnatul Inochent Timoteiu nu are ipostaza unui criminal odios. Aspecte ale înfățișării și caracterului său cum ar fi blândețea ochilor, calmul și stăpânirea de sine, firea meditativ-contemplativă, resemnarea, vârsta destul de tânără, caracterul introvertit, stârnesc empatia și compasiunea funcționarilor închisorii. Directorul închisorii, care speră în van și așteaptă grațierea pentru acest condamnat exclamă cu uimire: „– Cum de ți-ai ucis tatăl, măi băiete, că doar ești om întreg și cu judecată?”⁵. Aceași milă și compasiune este exprimată de călăul său, care este destul de dur în majoritatea cazurilor, nu și de această dată: „– Săracu' băietan. Are ochi atât de blânzi... cum de a ucis?”⁶. Motivul uciderii rămâne o enigmă, iar din spusele condamnatului această enigmă se amplifică tot mai mult: „– Da. Am să vă spun. L-am ucis, fiindcă am

4 Nicolae Havriliuc, *Mircea Streinul. Omul și opera*, București, Arc, 2000, p. 236.

5 Mircea Streinul, *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 13.

6 Ibidem, p. 14

luptat cu diavolul (...) Iată, v-am spus taina. Și, de aici, începe altă taină, pe care n-o mai pot spune, fiindcă n-o știu. Fiindcă nimeni nu poate s-o știe. Nimeni... Numai Dumnezeu!”⁷.

Mircea A. Diaconu în studiul *Mircea Străinul. Viața și opera* (1998) compară răspunsul condamnatului Inochent Timoteiu cu cel oferit de un oracol, căci: „gura sa transmite parcă un mesaj străin, neînțeles, formulat ambiguu, într-un fel de transă” (...) „este un răspuns obscur, criptic în spatele căruia nu se află dezvăluirea unei cauze concrete, ci o taină care poate fi reiterarea mitului antic, dar care poate – tot atât de bine – să se ofere, generoasă, interpretărilor psihanalitice, ori care ar avea în vedere absurdul și logica creației aflate sub amprenta divinității”⁸.

Cert este că Inochent Timoteiu a fost ispitit de Cel rău și că îi rezervă dreptul lui Dumnezeu de a fi arbitru al acestei crime. Un alt detaliu semnificativ este locul odihnei de veci a condamnatului Timoteiu, care potrivit tradiției creștine stă sub semnul stigmatizării continue. Cel care a ucis este „înmormântat sub gard, în afara cimitirului, laolaltă cu hoituri de câini și pisici”⁹. Detaliile paricidului lui Inochent Timoteiu și explicațiile lui au intrat în vizorul criticilor literari. În capitolul dedicat lui Mircea Streinul din studiul *Mitteleuropa periferiilor*, Cornel Ungureanu propune o definiție a diavolului modern care este „O ființă bastardă, un ispititor lipsit de titlurile de noblețe a lui Dumnezeu!”. Tot în acest context, criticul literar se întreabă: „De ce Inochent Timoteiu s-a luptat cu diavolul? El ar fi fiul unui tată care îl refuza pe Dumnezeu? Am putea bănui acest lucru, fiindcă Inochent refuză împărțășania”. Referindu-se la moartea personajelor din romanele lui Mircea Streinul, Cornel Ungureanu constată că moartea este cea care curmă imperios statutul demonic al acestora: „Una dintre trăsăturile literaturii lui Mircea Streinul este fericita întâlnire cu moartea. Cel ucis (cel care moare lovit de mâna fratelui) este un fericit. Dacă Diavolul este, prin definiție, o ființă bastardă, bastarzii din romanele lui Mircea Streinul sunt fericiți să se despartă, prin moarte, de diavol. De statutul lor demonic”¹⁰.

Spânzurătoarea personajului central nu curmă firul narativ, de acum încolo este urmărită traiectoria lui Mafteiu Timoteiu, cel care este

7 Ibidem, p. 17

8 Mircea Diaconu, Mircea Streinu. *Viața și opera*, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, Iași, 1998, p. 123.

9 Mircea Streinul, *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 20.

10 Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Polirom, 2002, p. 357

„vlăstarul unui asasin și al unei femei ușuratică”. După moartea mamei sale, Maftei (în vârstă de 5 ani) se angajează la hangiul Mațco Gora în calitate de argat. Odată cu creșterea copilului Mafteiu se produce treptat dedublarea lui. Ziua Maftei este argat docil, iar noaptea se vede stăpân peste stăpânii săi. Nu întâmplător autorul alege acest interval al zilei – noaptea – este momentul temporal în care personajul se prăbușește în neantul orgoliului său. Experiențele conflictuale se amplifică atunci când Maftei trebuie să aleagă între două dileme: să se căsătorească cu argata Varvara pe care a lăsat-o însărcinată, curmându-și astfel visul îmbogățirii rapide sau să se dea bine pe lângă stăpâna Zenovia și să-i devină amant. Orice cale ar alege, are de înfruntat obstacole. Trebuie să dea socoteală lui Trifon, care e fratele Varvarei și prietenul său, pe de o parte, trebuie să ofere explicații lui Gora Mațco, care e soțul Zenoviei și stăpânul său, pe de alta.

Fiul asasinului răspunde pulsionilor ucigașe. Dacă în cazul hangiului Gora Mațco, Maftei o are complice pe soția acestuia, pe Varvara, care susține apetitul soțului ei pentru băutură în speranța că astfel i se vor curma rapid zilele. În situația conflictuală cu Varvara, Maftei îl ucide pe Trifon pentru că nu acceptă presiunile din partea acestuia, obligația morală de a se căsători solicitată de Trifon lui Maftei pentru că i-a lăsat sora însărcinată și abandonată. Cea mai cumplită rătăcire a orbirii lui Maftei se produce acum, când a lăsat să se dezlănțuie partea întunecată a personalității sale. Orbirea propriu-zisă din finalul romanului este o metaforă pentru orbirea spirituală ce a dat în vileag această parte întunecată.

Este necesar să urmărim comportamentul victimelor și al apropiatilor victimelor, care cred cu fermitate în pedeapsa aplicată de divinitate ucigașului, care este mai presus de pedeapsa judecății civile. Gora i se confesează lui Trifon despre comportamentul amoral al lui Mafteiu, fiind ferm convins că: „Toate se plătesc! Nu numai pe lumea cealaltă, în flăcările încă nestinse ale iadului, ci încă aici...”¹¹, de asemenea Gora îi anunță ferm pe Mafteiu și pe Zenovia: „Pentru păcatul vostru, veți da în fața altcuiva socoteala”¹². La fel de convinsă în pedeapsa divină este și Varvara care îi spune lui Mafteiu că acesta este mai presus de orice condamnare: „Dacă l-ai ucis tu, va avea Dumnezeu grijă să te pedepsească”¹³. Veronia, care are vedenii profetice îl îndeamnă pe Mafteiu la pocăință: „– Degeaba,

11 Mircea Streinul, *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 53.

12 Ibidem p. 57

13 Ibidem, p. 72

Maftieiu! Sudoarea frunții tale nu va spăla sângele de pe mâinile cu care ai ucis pe Trifon. Numai lacrimile ți-ar putea spăla mâinile. Roagă pe Dumnezeu să-ți trimită o pedeapsă. Cu cât mai repede, cu atâta mai bine, căci, de altfel, bătrânețile, ți-or fi iad, nu alta”¹⁴.

Multifațietatea răului constituie axa de referință a acestui roman. Gora s-ar putea răzbuna pe Maftieiu, însă răzbunarea prin ucidere nu face parte din axul interior al personalității lui Gora, deoarece uciderea este unul dintre cele mai abominabile păcate. Ca un bun creștin care a primit o palmă de la adversarul său, Gora îi întoarce obrazul pentru a o primi și pe a doua. Forțele răului joacă în această punere în scenă un rol extrem de important, ispita și evitarea ei constituie un adevărat model de demnitate umană. Autorul prezintă astfel latura luminoasă și pe cea întunecată a condiției umane prin modelul de comportament a lui Gora: „Dacă ai ști cum mă chinuiește diavolul, când se tăvăleşte în fiecare noapte cu Zanchira! Eu îmi rup carnea cu unghiile... Satana! I-aș putea ciopârți cu toporul pe amândoi, orice judecată mi-ar da dreptate, dar mi-i groază de sânge... Zanchira știe asta! De aceea mă înfruntă cu atâta nerușinare... Știe că nu-i pot ucide! Când văd sânge, privirile mi se-ntunecă și iadul se deschide sub picioarele mele”¹⁵.

Firul narativ continuă, suntem deja martori la două generații de ucigași, urmează cea de a treia căreia îi revine rolul de transmițător al păcatului către generația a patra. Este o logică simplă a anticipării pe care autorul o urmărește cu consecvență.

Referindu-se la rolul femeii în creația streiniană, Mircea Diaconu e de părere că acesta este „un element dezintegreazător esențial”¹⁶. E cazul să surprindem că Mircea Streinu atribuie femeii însemnele răului și prin acesta o înrudește cu creaturile diabolice. Dacă urmărim câteva calificative atribuite Zanchirei observăm cu ușurință că prin intermediul femeii malefice se cristalizează realitatea răului: „în răutate o întrece și pe bunica proclletului”, „femeia asta îi așa de a dracului, că nici copii nu i-a putut naște lui Gora”¹⁷, „muierea dracului”¹⁸, „o femeie ca asta îl bate și pe diavol”¹⁹.

14 Mircea Streinu. *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 82.

15 Ibidem, p. 52

16 Mircea Diaconu. *Mircea Streinu. Viața și opera*, Iași, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 1998, p. 124.

17 Mircea Streinu. *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 27.

18 Ibidem, p. 56

19 Ibidem, p. 84

Sunt calificative care anticipează crima pe care o va produce Zanchira, uciderea soțului ei, Gora Mațco, pe care-l ademenește cu băutură din plin, până acesta nu mai este în stare să conducă gospodăria și cârciuma. Îndemnul uciderii este susținut și de amantul Zanchirei care amplifică căderea în abjecție: „– Mai toarnă-i și tu câte un pahar! Toarnă-i rom de cel tare, ori șliboviță, să-i ardă mațele”²⁰.

Calificativele demonice fac parte și din descrierea personajului Maței Timoteiu, prin el a început răul și neam din neamul său va trebui să-l reprime: „Neam al dracului! Nu degeaba a început în ștreang”²¹.

Natura devine martor activ și complice al crimelor și întâmplărilor nefericite, prin cataclismele și devierile de la normalitate contribuie la apariția și amplificarea răului. Ploaia torențială se produce la uciderea lui Inochent Timoteiu, aceeași ploaie și noroi se produce când Mațco și Trifon discută despre relația dintre Gora Mațco și Zanchira cu aluzii la demonismul femeii. Nu e o ploaie obișnuită, ci una care le suspendă misiunea de a ajunge la casa stăpânilor cu lemne: „Coborâra, totuși, cu bine panta și nu mai aveau decât o bucățică de uliță până acasă, dar diavolul, care, în loc să stea liniștit la căldură, în fundul iadului, pe o vreme ca asta se plimba prin Camena și, pentru că diavolul e diavol la orice ceas din zi ori din noapte, își vârî coada și în roțile căruței lui Trifon”²² (p. 28). Descrierea forțelor nebănuite ale naturii și comportamentul oamenilor în fața calamităților sunt indicii prin care este surprinsă încarcerarea umanității în răul radical. Pasajele descrierii naturii dinaintea morții lui Gora Mațco sunt cutremurătoare, la fel sunt și momentele în care Gora vine să i se confeseze lui Trifon despre adulterul Zanchirei. Nu în zadar Camil Petrescu spunea ferm convins că „nimic nu egalează în epica telurică românească întâia jumătate a romanului *Casa Timiteu*”:

„Pornise o vifoniță cumplită. Nîngea cu nemiluita și vîntul era atît de puternic, încît smulgea dranițele din acoperișul caselor.

Era una dintre nopțile acelea, în care lupii coboară pînă-n mijlocul satelor, ca să-și astîmpere cu carne de om foamea. Viscolul dura de trei zile. Nămeții astupaseră ulițele și năruiau gardurile de nuiete. Frigul era atît de mare, încât țărani iși dezlegau din lanțuri căinii, ca bieteles animale să-și afle adăpost în șuri sau în grajduri, în care paiele fusese așternute din belșug pentru odihna vitelor.

20 Ibidem, p. 43

21 Ibidem, p. 53

22 Mircea Streinul, *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 28.

În sat, veneau vești rele, tot mai rele. O femeie degerase în mijlocul câmpiei pe când se întorcea noaptea de la Cernăuți acasă și câțiva țărani o găsiseră cu fața și cu mâinile sfâșiate de corbi.

Câțiva lupi năvăliseră în vatra satului, la o văduvă săracă; sărind peste poartă, pătrunsese în grajd și sfârtecaseră vaca sub ochii îngroziți ai femeii, care privea neputincioasă din fereastră²³.

Aceste secvențe edificatoare coincid cu momentul confesiunii lui Gora către Trifon. Ninsoarea nepotolită și frigul cumplit, sporesc presimțirea apropierei morții Gora, care privește printr-o retrospectivă viața sa cu urcușurile și coborâșurile ei, cu dezamăgirea și pedeapsa pe care i-a adus-o argatul Mafteiu. Gora surprinde supremația naturii demonice asupra puterii divine, ceasul rău care aduce nenorocire: „– Da. În așa nopți se nasc copii nenorociți. Veliar se ține veșnic după ei, până îi aruncă în smoala cea nestinsă a iadului”²⁴. Numele Veliar este o reprezentarea a diavolului, iar natura devine prin această descriere complice la un rit diabolic.

Pulsiunile ucigașe îl ocolesc pe fiul lui Mafteiu, însă se produc prin nepotul său Filip, care intră în conflict cu elevul Boris Goncearov. Filip îi ademenește iubita lui Boris, o sărută în văzul adversarului său, iar acest fapt duce la moartea colegului său. Referindu-se la ultimul vlăstar al familiei Timoteilor, criticul literar Nicolae Havriliuc precizează că „Filip întruchipează nu împlinirea familiei, ci pedeapsa deplină și ultimă a Timoteilor”²⁵.

Filip care s-a jucat cu iubirea va suferi în numele ei. Imaginea Lalei îi va tortura sentimentul dragostei, iar inaccesibilitatea ei va deveni chinuitoare. Căsătoria Lalei cu Gheorghe, escapadele nocturne ale desfrânării acesteia nu va putea opri focul iubirii ce-l mistuie pe Filip. În descrierea criticului literar Mircea Diaconu, Lalea este „un animal flămând, însetat după dragoste, cu ochii în căutare de trupuri tinere și virile, în fața căreia bărbații se prosternează, se umilesc, se roagă în genunchi și plâng atunci când nu-și sfâșie sufletul și nu se sinucid”²⁶. Surprindem și în această reprezentare a femininului caracteristici ale diabolicului, spre exemplu Maftei Timoteiu o descrie pe Lalea în modul următor „Tu nu

23 Ibidem, p. 47

24 Ibidem, p. 54

25 Nicolae Havriliuc. *Mircea Streinul. Omul și opera*, București, Arc, 2000, p. 243.

26 Mircea Diaconu, *Mircea Streinu. Viața și opera*, Iași, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 1998, p. 123.

ești femeie, ci o scornitură a iadului!”, și apoi în altă parte „O femei decât un iad întreg!”²⁷. Descriindu-și pasiunea pentru Lalea, Filip constată că este asemeni „cancerului” care „i-a pătruns în suflet”²⁸. Imposibilitatea împlinirii iubirii duce la moartea lui Filip. Moartea cestuia curmă forța de impact a păcatului, sunt relevante reflecțiile lui Maftei Timoteiu în acest sens: „Totul a purces dintr-o luptă cu diavolul. Întâi, diavolul a biruit pe om, apoi a venit Filip și diavolul a fost răpus. Cum de nu m-am gândit de la început la acesta? Din Inochent a pornit răul, dar din sămânța lui, în Filip – mântuirea. Acum înțeleg totul”²⁹.

Latura întunecată a personalității a devenit obiect de cercetare al psihanalizatorilor la începutul secolului XX, Sigmund Freud făcea distincția între partea întunecată și cea luminoasă a psihicului uman. Conceptul de parte întunecată a fost preluat și dezvoltat de Jung în 1912 fiind preocupat preponderent de partea întunecată a fiecărui individ, nu doar a alterității. Treptat termenul de parte întunecată este denumit prin conceptul de umbră, acest concept a fost urmărit cu deosebit interes de Jung în special în anii celui de-al doilea război mondial și după încetarea lui. În eseul din 1946 *Lupta cu umbra*, Jung precizează că cel mai periculos dușman al nostru se află chiar în interiorul nostru, că „ordinea ar fi perfectă dacă fiecare și-ar întoarce agresivitatea spre interior, spre propriul psihic”³⁰. Tot aici, Jung amintește despre pacea interioară pe care, dacă o obținem, atunci victoria și înfrângerea își pierd însemnătatea, că adevăratele frustrări sunt cele în care ești în dezacord cu tine însuși. Umbra în accepția lui Jung ține de o intimitate închisă, de o explorare a drumului spre interior și o cunoaștere „întâlnire cu sinele”, umbra este o „parte vie a personalității” prin umbră ne amintim de neputința și neajutorarea ființei umane³¹. Umbra este în accepția lui Jung „personalitatea negativă a individului, eul conștient în care se concentrează toate dorințele, pornirile, tendințele considerate blamabile și în consecință refulate de către eul conștient”³². Pentru Jung viața este un proces energetic al contrastelor, cu bine și rău, pozitiv și negativ.

27 Mircea Streinul, *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018, p. 237.

28 Ibidem, p. 239.

29 Ibidem, p. 286.

30 Carl Gustav Jung, *Civilizația în tranziție*, vol. X, trad. Adela Motoc și Christina Ștefănescu, București, Trei, 2011, 253.

31 Ibidem, p. 30

32 Apud. *Umbra*, în: Braga, Zece studii de arhetipologie, Cluj-Napoca, Dacia, 2007, p.152.

Variații ale umbrei sunt explorate fragmentar de către C. G. Jung în *Cartea Roșie* (cunoscută și sub numele de *Liber Novus*) care a fost scrisă între anii 1913-1930 (neterminată) prin care și-a propus o înregistrare delirantă a fantasmelor sale. Jung a ezitat multă vreme să o publice pentru că nu avea caracter erudit, ea a fost publicată abia în anul 2009. A apărut introducerea românească în 2016 la editura Trei din București. Lucrarea este realizată ca un manuscris medieval iluminist, este o lucrare profetică. Este interesant de urmărit cum se îmbogățesc accepțiunile termenului umbră și ce sinonime găsește Jung pentru acest termen. Spre exemplu Jung definește singurătatea ca o umbră a fericirii din iubire. În altă parte a manuscrisului umbra devine similară termenului șarpe, pentru a desemna răul din interiorul individului: „șarpele este natura pământescă a omului de care el nu e conștient” (...) „șarpele este mereu acela care face omul să se lasă pradă câte unui princip, când altuia, în asemenea măsură încât să cadă în eroare (...). Prin urmare șarpele este ce-i drept, un potrivnic și un simbol al adversității, totuși și o punte înțeleaptă care unește prin dorință dreapta cu stânga, așa cum e de trebuință vieții noastre”³³. În alte contexte ale manuscrisului umbra este asociată de Jung cu bezna, iar conștientizarea ei, acceptarea și înțelegerea ei, face parte dintr-un circuit firesc al existenței: „Tăcere și pace se aștern peste tine când începi să înțelegi bezna. Numai cine nu înțelege bezna se teme de noapte. Înțelegând ceea ce-i întunecat, nocturn, abisal în tine devii absolut simplu”³⁴. În alte părți ale manuscrisului *Cartea Roșie*, umbra se identifică cu demonicul firii umane: „Recunosc demonicul înfiorător al naturii umane. Îmi ascund ochii de el. Atunci când cineva vrea să se apropie de mine, îmi întind de spaimă mâna în semn de apărare ca nu cumva umbra mea să cadă peste el sau umbra lui să cadă peste mine, căci văd și demonicul din el, tovarășul nevinovat al umbrei sale”³⁵.

Umbra devine obiectul de studiu al autoarei Elizabeth Roudinesco, cercetătoare la Universitatea din Paris care în lucrarea *Partea întunecată din noi înșine* își propune să schițeze istoria comportamentului pervers, fiecare epocă cu exemplarele ei. Aceste vieți paralele și anormale, bestiale și inumane sunt privite de autoare ca fiind exterioare umanității,

33 Carl Gustav Jung, *Cartea Roșie*, trad. Viorica Nișcov, Simona Regintovschi, București, Trei, 2012, p. 247.

34 Ibidem, p. 270.

35 Ibidem, p. 289.

dar care au însoțit dezvoltarea omenirii din epoca medievală până azi. Portretele de perversi și reprezentarea perversiunilor nu constituie o premisă a romanului lui Mircea Streinul, însă reprezentarea demoniului din om și a criminalității ar putea fi aduse în contextul studiului autoarei sus-amintite.

Există studii care susțin declanșarea umbrei ca factor necesar, deoarece umbra trebuie să se dezlănțuie, așa este făcut omul și el nu are decât să se accepte pe sine cu bune și rele. Studiul psihanalistei jungiene Varena Kast *Umbra din noi. Forța vitală subversivă* (1999) este exemplar în acest sens, autoarea, pornind de la arhetipul umbrei lui Jung, întreprinde un demers de definire pentru diverse tipuri de umbre și modalități de constituire a acestora: *umbra celorlalți, umbra proprie, dublul straniu, surori și frați de umbră, umbra impersonală, străinul și straniul, umbra colectivă, modele de acceptare a umbrei complementare și celei analoge, umbra comună și umbra solitară, umbra în familie*, constituie încercări de definire și categorisire a fenomenului complex și multiaspectual al umbrei.

În ciuda efortului intelectual depus, studiul Varei Kast nu epuizează subiectul umbrei, ci îl amplifică, prilej pentru care apare studiul psihanalistului jungian James Hollis *De ce oamenii buni săvârșesc fapte rele?* (2007) care este o mostră de analiză a relației și înțelegerii umbrei noastre. În accepția lui J. Hollis, umbra tulbură sentimentul de sine pe care dorim să-l avem, ea „nu este sinonimă cu răul, deși poate conține elemente pe care eul sau cultura le consideră rele”³⁶, preluând ideea lui Jung despre faptul că umbra nu este compusă doar din tendințe condamnabile moral, ci dispune de o serie de calități, și anume instincte normale, reacții adecvate, percepții conforme cu realitatea, impulsuri creatoare etc, James Hollis își propune să urmărească patru forme de manifestare a umbrei în viețile oamenilor: a) Umbra rămâne *inconștientă*, dar activă în viața noastră, b) umbra prin care ne dezicem de ea *proiectând-o* asupra altora; c) Umbra care uzurpă conștientul și ne *posedă* sau d) umbra care duce la o lărgire a conștientului prin recunoaștere, dialog și asimilare a conținutului său. Analiza umbrei personale, prilejuiește psihanalistului reflecții despre contradicțiile interioare ale eului, umbra fiind „tot ceea ce nu dorim să fim”³⁷ dificilă de recunoscut, asumat și analizat. Autorul ia în vizor

36 James Hollis, *De ce oamenii buni săvârșesc fapte rele?*, Traducere de Laura Fota, București: Trei, 2009, p. 29.

37 Ibidem, p. 68.

mânia și sexualitatea ca domenii distinctive ale umbrei și combate ideea măsurilor prohibitive severe împotriva umbrei personale, investighează transferul umbrei personale asupra altei persoane (ex. copilul care este determinat să hipercompenseze viața neîmplinită a părintelui).

Cunoașterea umbrei lui Maftei Timoteiu se produce când acesta întreprinde un demers de a se întoarce în trecut pentru a afla de ce a fost condamnat la moarte părintele său și prin acesta află că el însuși este un transmiteător al păcatului, la fel se întoarce Filip la Camena pentru a afla de ce l-a ucis bunicul său pe Trifon. În felul acesta personajele își asumă crimele generațiilor anterioare, sunt conștiente că trebuie să plătească pentru comiterea lor și să se elibereze astfel de puterea trecutului.

Prin punerea accentului pe «să nu ucizi» încercăm să demonstrăm că uciderea este cea mai abominabilă faptă, care demonstrează lipsa de umanitate a omului. Uciderea nu este o soluție, ci invocarea un blestem care lovește ca un element malign de-a lungul etapelor parcurse de specia umană.

Bibliografie

- *Umbra*, in: Corin BRAGA, *Zece studii de arhetipologie*. Cluj-Napoca, Dacia: 2007, p.150-159.
- Mircea DIACONU, *Mircea Streinu. Viața și opera*, Iași, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 1998.
- Nicolae HAVRILIUC, *Mircea Streinul. Omul și opera*, București, Arc, 2000.
- James HOLLIS, *De ce oamenii buni săvârșesc fapte rele?*, Traducere de Laura Fota, București, Trei, 2009.
- Carl Gustav JUNG, *Civilizația în tranziție*, vol. X, trad. Adela Motoc și Christina Ștefănescu, București, Trei, 2011.
- Carl Gustav JUNG, *Cartea Roșie*, trad. Viorica Nișcov, Simona Regintovschi, București, Trei, 2012.
- Mircea STREINUL, *Drama Casei Timoteu*, Chișinău, Cartier, 2018.
- Cornel UNGUREANU, *Mitteleuropa periferiilor*, Polirom, 2002.